

Anna Bendrat

RETORYKA I WŁADZA – SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI

Doroczna konferencja Polskiego Towarzystwa Retorycznego w 2011 roku zorganizowana została we współpracy z Wydziałem Nauk Humanistycznym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i odbyła się w siedzibie SGGW w dniach 24-25 listopada. Konferencja zgromadziła przedstawicieli różnych ośrodków akademickich: Warszawy, Wrocławia, Lublina, Katowic, Łodzi i Opola oraz różnorodnych dyscyplin, wśród których znalazły się: filologie klasyczne i neofilologie, językoznawstwo, antropologia, socjologia, filozofia i prawo.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonali prodziekan Wydziału Nauk Humanistycznych SGGW dr hab. Stanisław Stęпка, prof. SGGW, oraz przewodnicząca Polskiego Towarzystwa Retorycznego dr Maria Załęska.

Tradycyjnie wszystkie obrady miały charakter plenarny. Rozpoczęła je sesja pod przewodnictwem prof. dr hab. Iwony Bartoszewicz zatytułowana *Władza jako retoryczne działanie jednostki*. Pierwszy referat – *Retoryka i władza: Uwagi na marginesie książki sir Bertranda Russella Władza: nowa analiza społeczna* – przedstawił prof. dr hab. Jakub Z. Lichański (UW). Wychodząc od definicji władzy podanej przez Russella, w której podkreślona została żądza władzy jako część natury ludzkiej, różnorodność form władzy i jej organizacji oraz konieczność kontroli władzy ze strony społeczeństwa, prelegent odwołał się także do klasycznych ujęć relacji między retoryką i władzą, jakie znajdujemy u Platona, Kwintyliana i Perelmana. Następnie, na przykładzie wybranych mów: mowy Archidamosa, króla Sparty (za Thukidydesem), mowy Mikołaja Reja z 3 stycznia 1559 skierowanej do Senatu Królestwa Polskiego wygłoszonej w Piotrkowie Trybunalskim, mowy hetmana Jana Karola Chodkiewicza przed bitwą chocimską w 1621 oraz tekstów różnych listów i wystąpień politycznych w między majem 1791 a majem 1792 roku, pokazał, na ile skuteczność retoryki politycznej zależy od uwzględnienia uwarunkowań władzy. Kolejny referat, zatytułowany *Polityk na czas kryzysu – ethos Nicolasa Sarkozy'ego w orędziach noworocznych 2009-2011*, przedstawiła dr Monika Kostro (UW). Przedmiotem rozważań stało się

pytanie, w jaki sposób kryzys gospodarczy, postrzegany na ogół jako przeszkoda w rządzeniu, został wykorzystany przez prezydenta Francji do ugruntowywania legitymizacji władzy. Prelegentka, bazując na metodach francuskiej analizy dyskursu, omówiła szczegółowe środki językowe (od doboru słownictwa po składnię), które służyły Sarkozy'emu do budowania etosu odpowiedzialnego przywódcy, umiejącego jednoczyć Francuzów i zdobywać ich poparcie dla przeprowadzanych reform. Anna Bendrat (UMCS) w swoim referacie *Jak usankcjonować despotyzm w demokratycznym kraju? Analiza retorycznej strategii Lincolna w świetle teorii Kennetha Burke'a* przedstawiła, jak kluczową rolę w procesie perswazji odgrywa zdefiniowanie sytuacji. Rekonstruując strategię argumentacyjną przyjętą przez Abrahama Lincolna w momencie ubiegania się o poparcie Kongresu dla działań wojennych w czasie wojny secesyjnej, referentka przywołała wcześniejsze wypowiedzi Lincolna, przeciwstawiające się podobnym żądaniom poprzedniego prezydenta i pokazała trwałość tych retorycznych wzorców w dzisiejszym dyskursie politycznym w USA.

Drugą sesję, zatytułowaną *Władza wiedzy i instytucji* prowadzoną przez dr hab. Mariolę Jarczyk, prof. UŚ, rozpoczął referat dr Marii Załęskiej *Władza ekspertów – eksperci władzy. Czy nadzieje pokładane w rządach ekspertów, odwoływanie się do wiedzy, która ma pomóc rozwiązać wszelkie problemy polityczne, mają realne podstawy?* Prelegentka, przedstawiając szereg głębokich różnic tkwiących u podstaw systemu politycznego i systemu eksperckiego: m.in. interesowność kontra bezinteresowność, zajmowanie się częstkowymi sprawami kontra dążenie do ogarnięcia całości, oparcie na *doxa* (opinii) kontra oparcie na *episteme* (wiedzy pewnej), wykazała, jak mało prawdopodobne jest zastąpienie demokracji „ekspertokracją”. Konkretny przypadek władzy wiedzy nad opisywaną rzeczywistością omówił dr Michał Mokrzan (UWr). W referacie *Retoryka reprezentacji. O antropologicznej władzy przedstawiania Innych* zastanawiał się nad retorycznymi strategiami i etycznymi problemami, jakie towarzyszą procesowi przedstawiania Innych w naukowym dyskursie antropologii. Przywołując przykłady z pracy Bronisława Malinowskiego, referent omówił reprezentowanie i wizualizowanie Innych jako podstawową metaforę klasycznej antropologii, która – zdaniem jej krytyków – jest ideologią władzy opartej na relacji przedmiot – podmiot.

Inny przykład narzucania obowiązujących norm i sposobów interpretacji zachowań stanowi prawo. Temu aspektowi poświęcony był referat dr Anny Jopek-Bosiackiej (UW) *Retoryka władzy sądowniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu*

Administracyjnego. Prelegentka, definiując retorykę w kategoriach teorii spójności, analizowała struktury tekstów orzeczeń NSA. Wysoki stopień zinstytucjonalizowania dyskursu sądowego, który owocuje ściśle ustalonym schematem tekstowym oraz intertekstualność to zdaniem dr Jopek-Bosiackiej ważne czynniki wpływające na spójność wypowiedzi gatunku.

Dr hab. Marek Skwara, prof. USz przewodniczył sesji zatytułowanej *Władza – ciągłość retorycznych wzorów*. Jako pierwsza głos zabrała dr hab. Joanna Parzyka, prof. UW, która w swoim referacie *Władza nad sumieniami: retoryka penitencjałów* pokazała strategie retoryczne służące duchownym do właściwego przygotowania wiernych do spowiedzi. Liczne przykłady z literatury dawnej i współczesnej stanowiły dowód trwałości wzorów wypracowanych w odległej przeszłości. Korzyści wynikające z sięgnięcia do dawnych sposobów definiowania przedstawiła dr hab. Beata Gaj w wystąpieniu zatytułowanym *Być Ślązakiem, czyli retoryczne uzasadnianie odrębności kulturowej i narodowościowej. Analiza łacińskich tekstów z terenu dawnego Śląska*. Na podstawie wybranych przykładów prelegentka zademonstrowała, w jaki sposób dawni Ślązacy retorycznie uzasadniali swą odrębność narodowościową. Uznając odmienność średniowiecznych czy renesansowych kategorii tożsamości, dowodziła, że rozwiązania wypracowane przez łacińskich autorów mogą stanowić istotny argument we współczesnych politycznych dyskusjach na temat pojęcia narodowości śląskiej. Dr hab. Mariola Jarczyk, prof. UŚ w swoim referacie *W cieniu tronu. Zygmunt III Waza w mowach Krzysztofa Radziwiłła* zrekonstruowała okoliczności wygłoszenia książęcych mów: powitanie i przeproszenie panującego, deklaracja odsunięcia się od udziału w życiu publicznego czy relacja z wojny. Prelegentka przedstawiła motywy stojące za retorycznymi wyborami dokonywanymi przez mówcę, takimi jak powoływanie się na zasługi przodków, własne osiągnięcia wojskowe, odwołanie się do antycznych autorytetów czy ironia.

Ostatnią sesję w pierwszym dniu obrad, zatytułowaną *Retoryka i władza interpretacji*, prowadził prof. dr hab. Jakub Lichański. Przedstawione zostały w niej cztery referaty. Dr Oliwia Tarasewicz-Gryt (WZS „Edukacja” we Wrocławiu) w wystąpieniu zatytułowanym *Nieprzystawalność paradygmatów. Debata po katastrofie smoleńskiej jako próba narzucania sposobu interpretacji rzeczywistości* podjęła wątek trudności w osiągnięciu porozumienia, jaką obserwować mogliśmy w sytuacji, gdy – skoro większość publiczności dzieliła te same emocje – była okazja do znalezienia konsensusu i wspólnej płaszczyzny dialogu. Prelegentka zastanawiała się nad przyczynami niemożności zbudowania argumentacji

odwołującej się do wspólnych emocji, wychodząc z założenia, że skoro każda publiczność to pewna „wspólnota interpretacyjna”, ograniczenie się jedynie do środków i idei zrozumiałych dla danej wspólnoty, nie ułatwia osiągnięcia porozumienia. O niemożliwej do osiągnięcia spójności nazywania głównych tematów publicznego dyskursu mówiła także dr Monika Worsowicz (UŁ) w referacie *Koherencja verba i res a dziennikarska interpretacja rzeczywistości - wokół tekstu Pranie.pl Tomasza Kwaśniewskiego*. Analizowany tekst posłużył jako przykład gatunkowej próby przekroczenia przez dziennikarza bariery braku wspomnianej koherencji, a wskazanie i opis zastosowanych mechanizmów słownego „dociekania” sensu nadawanego przez obie strony głównym formułom językowym pozwolił na wstępną diagnozę trudności, które towarzyszą dziennikarzom jako komentatorom publicznego dyskursu. O sporze jako najpopularniejszej kategorii w relacjach dotyczących bieżących wydarzeń politycznych mówiła mgr Ewa Modrzejewska (UW) w referacie *Retoryczna strategia sporu politycznego a koncepcja framingu. Na podstawie dzienników opinii z lat 2005-2009*. Na wybranych przykładach z trzech ogólnopolskich dzienników: „Gazety Wyborczej”, „Rzeczpospolitej”, „Dziennika. Gazety Prawnej” prelegentka zademonstrowała możliwość wykorzystania w analizie retorycznej koncepcji „framingu”, a więc tworzenia ram interpretacyjnych, które „nakładane” są odbiorcom tekstu. Mgr Ewelina Turska w referacie pod tytułem *Władza jako udział w rynku. Retoryczne metody interpretacji rzeczywistości wykorzystywane przez współczesne przedsiębiorstwa* przypominała o uniwersalności zasad i narzędzi retorycznych. Porównując zalecenia Arystotelesa dotyczące tworzenia perswazyjnych przekazów i współczesne założenia marketingu, wskazała na skuteczność retorycznych zabiegów w procesie sprzedaży.

Drugi dzień konferencji otworzyła sesja zatytułowana *Retoryka prawomocności władzy*, której przewodniczyła dr hab. Joanna Partyka, prof. UW. Pierwszy referat – *Etyka, retoryka, polityka* – przedstawił dr hab. Marek Skwara, prof. USz. Omówił w nim strategię perswazyjne obecne w dyskursie publicznym po zabójstwie w biurze poselskim PiS w Łodzi w październiku 2010 roku. Odnosząc się do kryterium, jakim jest relacja słowa i przedstawianej rzeczywistości, wskazywał na pojawiającą się w debacie manipulację. Kolejny referat zatytułowany *Retoryka jako manifestacja władzy* zaprezentowany został przez dr Agnieszkę Kampkę (SGGW). Prelegentka omówiła rolę retoryki w rytuałach politycznych i zastanawiała się nad komunikacyjnym wymiarem władzy, postrzegając ją jako potencjalność możliwą do urzeczywistnienia dopiero po spełnieniu określonych

warunków. Jednym z nich jest przedstawienie odbiorcom najbardziej przekonującej definicji sytuacji. Szczegółową analizę próby narzucenia takiej właśnie definicji sytuacji przedstawiła prof. dr hab. Iwona Bartoszewicz w wystąpieniu *Karta Niemieckich Wypędzonych ze Stron Ojczystych z 1950 r., jako komponent etosu Związku Wypędzonych*. Referentka nakreśliła okoliczności powstania dokumentu i przeanalizowała znaczenie poszczególnych sformułowań w ówczesnym kontekście politycznym, a także – odnosząc się do zawartości strony internetowej Związku Wypędzonych – wskazała istotność Karty dla współczesnej debaty.

Zamykając sesję, zatytułowaną *Retoryka codzienności władzy*, prowadziła dr hab. Beata Gaj. Nad nowymi warunkami funkcjonowania retoryki w życiu politycznym zastanawiał się dr Artur Mamcarz-Plisiecki (KUL) w referacie *Nowa sofistyka - dyskurs tzw. "postpolityki". Analiza retoryczna*. Na ile założenia, wymogi i narzędzia wypracowane przez klasyczną retorykę zachowują swoją użyteczność w odniesieniu do rosnącej roli spektaklu politycznego w miejsce polityki, retoryki oszustwa w miejsce argumentacji, pytał prelegent, wskazując nad nadmiar narracyjności i emocjonalnej perswazji. Zjawisko dominacji erystyki nad retoryką poruszyła w swoim referacie także dr Maria Joanna Gondek (KUL). W wystąpieniu zatytułowanym *Argumentacja ad odium (do nienawiści) i jej funkcjonowaniu w języku współczesnej polityki* wskazywała na konsekwencje sytuacji, gdy erystyczna argumentacja przybiera pozory perswazji retorycznej, jak zmienia się świadomość odbiorcy i nadawcy takich komunikatów. Dr Agnieszka Budzyńska-Daca zaprezentowała referat *Debata - telewizyjne pojedynki o władzę liderów partyjnych a debaty konkursowe*, w którym omówiła podstawowe różnice w formacie debat przedwyborczych organizowanych w różnych krajach (USA, Wielka Brytania i Polska). Analizując przyjęte modele struktury debat, wyjaśniała, w jaki sposób przekładają się one na możliwość pokazania określonych strategii argumentacyjnych.

Niezmiernie istotnym punktem programu były dyskusje toczone po każdym referacie, w których poruszano zarówno kwestie metodologiczne, jak i zastanawiano się nad miejscem analizy retorycznej w przestrzeni nauk humanistycznych i społecznych.

Zamykając konferencję, przewodnicząca PTR dr Maria Załęska, wyraziła radość, że tegoroczne spotkanie zgromadziło przedstawicieli tak różnych ośrodków naukowych i zaowocowało tak interesującymi dyskusjami, a także zaprosiła na przyszłoroczną konferencję, zatytułowaną *Retoryka sporu*.